

MONIKA OPIOŁA

Działalność kulturalna Koła bydgoskiego Polskiego Białego Krzyża na terenie miasta Bydgoszczy w latach 1930-39

Pośród instytucji, organizacji i różnego typu stowarzyszeń powstałych i prowadzących działalność w okresie międzywojennym, Polski Biały Krzyż [dalej: PBK] odgrywał szczególną rolę. Podporządkowując całkowicie swoje cele i zadania potrzebom polskiego wojska odpowiadał oczekiwaniom społeczeństwa zainteresowanego losem żołnierza¹.

PBK powstał w grudniu 1918 roku z inicjatywy gen. Kazimierza Sosnkowskiego, ówczesnego Ministra Spraw Wewnętrznych, oraz Heleny Paderewskiej², małżonki Ignacego Jana Paderewskiego. Wywalczona zbrojnie niepodległość oraz geopolityczna sytuacja ojczyzny sprawiały, że wojsko było jedną z najbardziej szanowanych instytucji państwowych³.

Zgodnie ze statutem, zatwierdzonym 7 III 1919 roku⁴, celem organizacji miała być pomoc dla żołnierzy i ich rodzin oraz wzmacnianie więzi wojska ze społeczeństwem⁵.

Niepodległa Polska musiała zmierzyć się z ważnym i trudnym problemem, który w ogromnym stopniu dotyczył właśnie armii – z analfabetyzmem⁶. Akcje oświatowe, chętnie podejmowane przez PBK, powiększały grono jego zwolenników, przyczyniając się tym samym do rozszerzenia sieci kół i sekcji w całym kraju. Podstawowym zadaniem organizacji stała się pomoc władzom wojskowym w pracy kulturalno-oświatowej z żołnierzem. Instruktorzy PBK

---

¹ D. Gładka, *Działalność Polskiego Białego Krzyża w latach 1918-1939 ze szczególnym uwzględnieniem Koła w Bydgoszczy*, maszynopis pracy magisterskiej, Instytut Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Bydgoszczy, Bydgoszcz 1988, s. 5.

² Polski Biały Krzyż, *Sprawozdanie 1918-1933*, Warszawa 1933; J. E. Kryńska, *Polski Biały Krzyż*, Białystok 1997, s. 20-21 - autorka podaje informacje o genezie PBK i działaniach podjętych przez H. Paderewską w Stanach Zjednoczonych; por. J. Umiński, *Polski Biały Krzyż w Bydgoszczy w latach 1930-1939*, „Kronika Bydgoska”, 2001, t. 23, s. 61-64.

³ G. Jaskulski, *Życie codzienne w garnizonie bydgoskim w latach 1920-1939*, „Kronika Bydgoska”, 1999, t. 20, s. 71.

⁴ Polski Biały Krzyż, *Sprawozdanie 1937-1938*, Warszawa 1938, s. 5.

⁵ J. Umiński, op. cit., s. 65.

⁶ Liczba analfabetów w 1921 wynosiła 33 tys., a w 1924 wzrosła do 100 tys.; zob. D. Gładka, op. cit., s. 34.

prowadzili naukę czytania, zakładali biblioteki, tworzyli też świetlice by otoczyć żołnierza jak najpełniejszą opieką. Warto podkreślić, iż stowarzyszenie utrzymywało się i finansowało przedsięwzięcia głównie ze składek i darów społeczeństwa⁷.

Koło bydgoskie Polskiego Białego Krzyża zostało powołane⁸ do życia 29 XI 1929 roku z inicjatywy Niny Thommée, żony generała Wiktora Thommée ówczesnego dowódcy stacjonującej w Bydgoszczy 15 Dywizji Piechoty. Weszło w skład VIII Okręgu z siedzibą w Toruniu, a zasięgiem swym objęło powiaty: bydgoski, wyrzyski i chodzieski⁹.

Działalność Koła na terenie miasta Bydgoszczy ograniczała się do terenu garnizonu bydgoskiego, w którego skład wchodziły następujące formacje wojskowe, stacjonujące w mieście: 61 i 62 pułk piechoty, 16 pułk ułanów białych, 15 pułk artylerii i m. in. 13 eskadra lotnictwa¹⁰. Siedzibą Zarządu Koła bydgoskiego PKB był gmach Starostwa. Zarząd stanowiło 13 osób, w tym 2 oficerów¹¹. Członkowie rekrutowali się spośród przedstawicieli miejscowej inteligencji.

W latach 1929-32 kierownictwo Koła spoczywało w rękach Janiny Beretowej¹², żony doktora Józefa Berety (starosty bydgoskiego 1927-33). PBK starało się wówczas ugruntować swoją pozycję społeczną. W codziennej prasie bydgoskiej z wielką częstotliwością ukazywały się ogłoszenia, zachęcające bydgoszczan do wstępowania w szeregi organizacji. Następczynią J. Beretowej została znana w Bydgoszczy działaczka społeczna – Halina Stabrowska, która sprawowała tę funkcję aż do wybuchu wojny¹³. Jej działalność przyczyniła się do upowszechnienia idei krzewienia oświaty i kultury wśród żołnierzy oraz uzyskania dobrych wyników pracy w skali ogólnopolskiej. W okresie jej prezesury Koło należało do jednego z najsprawniej działających i najaktywniejszych w Polsce¹⁴.

⁷ D. Gładka, op. cit., s. 6.

⁸ J. Umiński, op. cit. s. 72; por. „Dziennik Bydgoski”, nr 9, 12 I 1930 - PBK jako stowarzyszenie rozciągające się na całe państwo polskie, którego celem jest praca kulturalna i oświatowa dla żołnierza; D. Gładka, op. cit., s. 78 - autorka mylnie nie podaje konkretnej daty dziennej (jedynie rok 1930) powołując się na pierwsze wzmianki prasowe.

⁹ W następnych latach także powiaty międzychodzki, szubiński i zniński; zob. J. Umiński, op. cit., s. 72.

¹⁰ D. Gładka, op. cit., s. 78-79.

¹¹ D. Gładka, op. cit., s. 79.

¹² 20 XII 1932 roku miało miejsce nadzwyczajne walne zebranie Koła bydgoskiego PBK – po rezygnacji z funkcji prezeski J. Beretową wybrano jednogłośnie pierwszą honorową prezeską Koła PBK w Bydgoszczy; zob. „Dziennik Bydgoski”, nr 294, 22 XII 1930.

¹³ „Dziennik Bydgoski”, nr 294, 22 XII 1932; błędną datę objęcia prezesury (lipiec 1935) podaje *Bydgoski Słownik Biograficzny*, por. J. Kutta (red.), *Halina Stabrowska*, [w:] *Bydgoski Słownik Biograficzny*, t. II, Bydgoszcz 1995, s. 136-138; J. Umiński, op. cit., s. 74.

¹⁴ D. Gładka, op. cit., s. 85.

Koło PBK w Bydgoszczy prowadziło wielokierunkową działalność na niwie szerzenia oświaty wśród żołnierzy. Praca prowadzona była w ramach czterech sekcji: propagandy (pod kierunkiem Wandy Rolbieskiej, dyrektora Miejskiego Żeńskiego Katolickiego Gimnazjum Humanistycznego), oświatowej (kierowanej przez inspektora oświaty Adama Klimesza), bibliotecznej i świetlicowej (pod kierunkiem Jadwigi Marii Kosseckiej) oraz finansowej¹⁵.

Działalność kulturalno-rozrywkowa PBK powinna być tu rozumiana dwójako. Chcąc zapewnić żołnierzom gruntowną opiekę, organizacja musiała dostarczać w ramach czasu wolnego obok akcji oświatowych także szeroko pojętej rozrywki. Ponadto, oferta kulturalna proponowana społeczeństwu służyła pozyskiwaniu funduszy niezbędnych dla realizacji zadań statutowych.

Rozrywka propagowana przez organizację zaznaczała ważną pozycję w życiu społecznym miasta. Kierownictwo Koła traktowało ją jednak marginalnie, o czym mogą świadczyć braki informacji w sprawozdaniach z działalności PBK. Częste wzmianki i życzliwe omówienia w codziennej prasie bydgoskiej przekonują, jak wielkim zainteresowaniem cieszyła się ze strony mieszkańców miasta. Kierownictwo Koła podkreślało jednak ze stanowczością, że ta bardziej znana strona jego działalności nie jest główną, a w centrum obowiązków znajduje się nadal praca oświatowa¹⁶.

Do statutowych prac Koła bydgoskiego PBK należało organizowanie świetlic żołnierskich i koordynowanie ich prawidłowej działalności. Instruktorzy PBK prowadzili w nich chóry żołnierskie i zespoły śpiewacze. Wśród działań kulturalnych należy wymienić także organizację wieczornic, akademii, wszelkiego typu obchodów okolicznościowych oraz spotkań kombatantów.

Działalność statutowa nie byłaby możliwa, gdyby nie akcje służące pozyskiwaniu funduszy wśród społeczeństwa. Mieszkańcy Bydgoszczy chętnie brali udział w balach i koncertach organizowanych przez PBK we współpracy z innymi instytucjami i organizacjami o charakterze społecznym.

Pierwsze 5 świetlic Koło uruchomiło w garnizonie bydgoskim w 1931 roku. Ich zadaniem była pomoc żołnierzom w wykorzystaniu czasu wolnego¹⁷. Choć uczestnictwo w pracach świetlicowych miało charakter dobrowolny, wielu żołnierzy chętnie angażowało się w nie. Mimo szybko wymieniającego się składu uczestników, dzięki wytrwałej pracy instruktorów świetlicowych w 1933 roku wśród 9 świetlic żołnierskich działało kilkanaście zespołów śpiewaczych, a także zespoły muzyczne i dramatyczne¹⁸. Dniem popisów zespołów świetlicowych pułków bydgoskich była ostatnia niedziela każdego miesiąca¹⁹. W 1934 roku istniało już 10 świetlic żołnierskich, w których pracowały instruktorki PBK i przedstawicielki bydgoskiej elity²⁰.

¹⁵ J. Umiński, op. cit., s. 74.

¹⁶ „Dziennik Bydgoski”, nr 71, 28 III 1934.

¹⁷ Były czynne cztery razy w tygodniu po 5 godzin; zob. D. Gładka, op. cit., s. 106.

¹⁸ J. Umiński, op. cit., s. 76.

¹⁹ „Dziennik Bydgoski”, nr 263, 14 XI 1933.

²⁰ Archiwum Państwowe w Bydgoszczy [dalej: APB], Inspektorat Szkolny Bydgoski za lata 1934-1939, sygn. 443.

W roku oświatowym 1935/1936 PBK kierowało na terenie Bydgoszczy 15 świetlicami, a w roku następnym – 16²¹. Świetlice wyposażano w aparaturę muzyczną (gramofony), radiową, instrumenty muzyczne oraz zestawy czasopism i gier towarzyskich²².

Obok chórów wojskowych, takich jak wybitny zespół chóralny w szkole Podchorążych dla Podoficerów w Bydgoszczy (założony przez Zygmunta Gabriela Urbanyi'ego), oraz chórów w bydgoskich pułkach istniały żołnierskie chóry świetlicowe działające pod kierunkiem PBK²³. Prowadzili je instruktorzy uczący zarówno pieśni żołnierskich jak i regionalnych. Pod kierunkiem PBK zorganizowano także chóry podoficerskie, które w przyszłości miały się stać kuźnią kadr instruktorów pieśni żołnierskich w pułkach²⁴. Ponadto, z inicjatywy organisty i dyrygenta – Aleksandra Waligórskiego, powstał chór wojskowy przy kościele garnizonowym²⁵. W sprawozdaniu z działalności Koła bydgoskiego za rok 1932/1933 wzmiankowane są chóry i orkiestry żołnierskie kierowane przez PBK²⁶. Sprawozdanie za okres 1935/1936 podaje bardziej szczegółowe informacje. Wśród pracowników świetlicowych wzmiankowany jest dyrygent chóru. Koło bydgoskie PBK prowadziło 10 chórów żołnierskich, w tym 6 przez dyrygenta PBK. Przepracowano 267 godzin nauki w chórach, a dyrygent PBK przećwiczył 49 pieśni na chóry 3- i 4-głosowe. Wykonano 361 rodzajów śpiewu i zorganizowano 92 wieczornice i imprezy okolicznościowe²⁷.

W 1934 roku podjęto uchwałę o projekcie budowy *Domu Żołnierza* w Bydgoszczy. Celem było stworzenie miejsca, w którym ogniskowałyby się praca oświatowa i życie kulturalne garnizonu bydgoskiego. Kierownictwo Koła przeznaczyło na ten cel 1000 złotych. Identyczną kwotę ofiarował generał brygady – Stefan Paślawski, dowódca Okręgu Korpusu VIII Toruń. Zarząd Miasta przyrzekł wsparcie finansowe oraz nieodpłatne przekazanie terenu²⁸. Budowa nie została jednak zrealizowana do wybuchu II wojny światowej²⁹.

PBK współdziałał z wieloma instytucjami i organizacjami kulturalnymi, które działały na terenie miasta. 17 V 1934 roku Zarząd Koła wyjednał u władz wojskowych zezwolenie na uczestnictwo żołnierzy garnizonu

²¹ APB, Inspektorat Szkolny Bydgoski, sygn. 413.

²² D. Gładka, op. cit., s. 65.

²³ R. Kuczma, *Nie zrzeszone amatorskie zespoły chóralne w Bydgoszczy w latach 1920-1939*, „Zeszyty Naukowe” nr 14 Wydawnictwa Uczelnianego Akademii Muzycznej w Bydgoszczy, [z serii:] *Z badań nad muzyką i życiem muzycznym Pomorza i Kujaw (4)*, red. K. Delert-Kalisz, Bydgoszcz 2000, s. 103-104.

²⁴ D. Gładka, op. cit., s. 86.

²⁵ R. Kuczma, op. cit., s. 104.

²⁶ APB, Inspektorat Szkolny w Bydgoszczy, sygn. 443.

²⁷ APB, Inspektorat Szkolny w Bydgoszczy, sygn. 413.

²⁸ 5 VI 1934 roku w kasynie oficerskim 62 pułku piechoty odbyło się walne zgromadzenie Zarządu Koła bydgoskiego PBK; zob. „Dziennik Bydgoski”, nr 128, 8 VI 1934.

²⁹ J. Umiński, op. cit., s. 84.

bydgoskiego w audycji dla młodzieży pozaszkolnej i dorosłych, zorganizowanej przez Zarząd Sekcji Muzycznej Koła Pracowników Oświatowych w sali „Strzelnicy” przy ul. Toruńskiej³⁰.

Koło bydgoskie PBK niezwykle chętnie organizowało akademie, rauty i wieczornice wojskowe, które szybko stały się wizytówką jego działalności.

Ku czci marszałka Józefa Piłsudskiego, w marcu 1930 roku, odbył się raut z towarzyszeniem orkiestry 62 pułku piechoty i chóru Szkoły Podchorążych pod batutą prof. Feliksa W. Małeckiego³¹. W 1935 roku PBK we współpracy z Federacją Związków Obrońców Ojczyzny zorganizował w Teatrze Miejskim uroczystość pamięci Marszałka Józefa Piłsudskiego³². 22 V 1936 roku, w sali gimnastycznej koszarów 62 pułku piechoty przy ul. Sowińskiego, przygotowano akademię żołnierską *Żołnierz – Wodzowi Narodu* dedykowaną marszałkowi Polski – Edwardowi Rydzowi-Śmigłemu. Wystąpiły na niej, z dużym sukcesem, żołnierskie zespoły świetlicowe³³. W hołdzie marszałkowi Józefowi Piłsudskiemu, 12 V 1937 roku, PBK zorganizował akademię żołnierską, na której wystąpił zespół świetlicowy „Pułku Murowanego”³⁴. W lutym 1938 roku miała miejsce akademia w hołdzie Prezydentowi RP – prof. Ignacemu Mościckiemu. W ramach uroczystości wystąpiła orkiestra pułku „Dzieci Bydgoskich” pod batutą kpt. Stanisława Grabowskiego oraz zespoły świetlicowe „Pułku Murowanego”³⁵. 18 III 1938 roku w Teatrze Miejskim Koło bydgoskie PBK zorganizowało uroczysty wieczór *Spółeczeństwo – żołnierz i młodzież w dniu imienin Naczelnego Wodza*, w którym wystąpiła młodzież i zespoły świetlicowe garnizonu bydgoskiego³⁶.

Koło bydgoskie PBK opiekowało się mogiłami żołnierzy poległych za Polskę³⁷. W celu uzyskania funduszy na prace związane z upiększaniem żołnierskich grobów organizowano koncerty-poranki w Teatrze Miejskim. W ramach jednego z takich koncertów (1 III 1936) wystąpiła orkiestra 62 pułku piechoty pod batutą por. Stanisława Grabowskiego oraz Edmund Rösler, który wykonał utwory Ignacego J. Paderewskiego³⁸.

Od 1937 roku Koło bydgoskie PBK prowadziło także ożywione współdziałanie z młodzieżą bydgoskich szkół średnich i powszechnych³⁹. Celem tej współpracy było zapoznanie młodych Bydgoszczan z historią wojska oraz

³⁰ APB, Akta Inspektoratu Szkolnego w Bydgoszczy, sygn. 413.

³¹ „Dziennik Bydgoski”, nr 67, 21 III 1930.

³² „Dziennik Bydgoski”, nr 123, 28 V 1935.

³³ J. Umiński, op. cit., s. 85.

³⁴ „Dziennik Bydgoski”, nr 110, 15 V 1937.

³⁵ Orkiestra pułku „Dzieci Bydgoskich” odegrała uwerturę *Bajka* S. Moniuszki oraz hymn narodowy, a żołnierski chór świetlicowy pod batutą p. Frackiewicza odśpiewał 2 pieśni o Panu Prezydencie; zob. „Dziennik Bydgoski”, nr 27, 4 II 1938.

³⁶ „Dziennik Bydgoski”, nr 65, 20 III 1938.

³⁷ 1 XI, w ramach uroczystości Wszystkich Świętych, składano na grobach żołnierzy na cmentarzu Nowofarnym przy ul. Artyleryjskiej okolicznościowe wiązanki.

³⁸ „Dziennik Bydgoski”, nr 50, 29 II 1936.

³⁹ „Dziennik Bydgoski”, nr 107, 10 V 1939; J. Umiński, op. cit., s. 86, 88.

wpajanie im szacunku i sympatii względem żołnierzy. Służyło temu nawiązanie kontaktów między poszczególnymi placówkami oświatowymi i stacjonującymi w ich pobliżu jednostkami. Młodzież nie tylko uczestniczyła w imprezach organizowanych przez wojsko, ale i samodzielnie organizowała na jego rzecz akademie i koncerty⁴⁰.

Chcąc prowadzić aktywną działalność oświatowo-kulturalną na rzecz żołnierza, Koło bydgoskie PBK zmuszone było uciekać się do życzliwości i szczodrości Bydgoszczan. Wśród imprez propagujących idee PBK oraz umożliwiających zdobywanie funduszy ważną rolę odgrywały tradycyjne bale karnawałowe (tzw. wieczory tańcujące). Uczestnictwo w balu stało się niejako obowiązkowym miejscem spotkań bydgoskiej elity towarzyskiej⁴¹.

Już 11 I 1930 roku, w salach balowych Szkoły Podchorążych dla Podoficerów, zarząd Koła bydgoskiego PBK zorganizował I reprezentacyjny bal, z którego całkowity dochód został przeznaczony na pomoc żołnierzom⁴². Przybyli goście bawili się przy dźwiękach dwóch orkiestr wojskowych⁴³. Impreza okazała się tak wielkim sukcesem, iż bale weszły na stałe do tradycji kulturalnej miasta⁴⁴. Z kolei 16 I 1937 roku, w miejsce tradycyjnego balu, zorganizowano „reprezentacyjny wieczór karnawałowy”. Dla wygody zaproszonych uruchomiono specjalną linię autobusową na trasie hotel *Pod Orłem* – Szkoła Podchorążych⁴⁵. Dnia 1 II 1937 roku, staraniem PBK i Korpusu Podoficerskiego, odbył się I reprezentacyjny bal podoficerów garnizonu bydgoskiego⁴⁶. Bale odbywały się także poza karnawałem. Ostatnia tego typu impreza przed wybuchem wojny miała miejsce 14 I 1939 roku w hotelu *Pod Orłem*.⁴⁷

Podobną imprezą o charakterze cyklicznym, mającą służyć zwiększeniu liczby członków PBK i pozyskiwaniu funduszy na działalność były ogólnopolskie Tygodnie Białego Krzyża. Organizowano je od 1933 roku, zwykle w terminie 5-12 XI⁴⁸, a imprezy im towarzyszące były wielokrotnie reklamowane na łamach lokalnej prasy⁴⁹.

W ramach Tygodnia Białego Krzyża, 11 XI 1933 roku odbył się dancینگ w hotelu *Pod Orłem*, turniej brydżowy oraz wieczornice żołnierskie⁵⁰. W dniach 4-11 XI 1934 roku Tydzień Białego Krzyża realizowano pod hasłem *Frontem do*

⁴⁰ J. Umiński, op. cit., s. 88.

⁴¹ J. Umiński, op. cit., s. 90; por. „Dziennik Bydgoski”, nr 10, 14 I 1930.

⁴² „Dziennik Bydgoski”, nr 7, 10 I 1930.

⁴³ „Dziennik Bydgoski”, nr 10, 14 I 1930.

⁴⁴ „Dziennik Bydgoski”, nr 10, 13 I 1939.

⁴⁵ „Dziennik Bydgoski”, nr 12, 16 I 1937.

⁴⁶ W salach Strzelnicy przy ul Toruńskiej, „Dziennik Bydgoski”, nr 19, 24 I 1937.

⁴⁷ „Dziennik Bydgoski”, nr 10, 13 I 1939.

⁴⁸ APB, sygn. 2124, k. 29, W oparciu o Zarządzenie Nr A. P. 2-115-3/33 Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z dn. 11 X 1933. Jedynie Tydzień Białego Krzyża w 1936 odbył się w dniach 19-25 XI, a w 1938 w dniach 10-15 V; zob. J. Umiński, op. cit., s. 80.

⁴⁹ por. „Dziennik Bydgoski”, nr 228, 2 X 1930.

⁵⁰ „Dziennik Bydgoski”, nr 263, 14 XI 1933.

armii⁵¹. W Teatrze Miejskim odbyła się akademie *Polski Biały Krzyż w hołdzie armii narodowej* oraz wieczornica *Młodość – żołnierzowi*. W hotelu *Pod Orłem* zorganizowano natomiast rewie mody⁵². Poza akademią *Młodość – żołnierzowi*, zorganizowaną w Teatrze Miejskim, Tydzień Białego Krzyża w 1935 roku obfitował w imprezy okolicznościowe dla pozyskania funduszy – spotkania młodzieży z władzami wojskowymi, zbiórki uliczne oraz złożenie wieńców na grobach żołnierskich. Koło bydgoskie przeznaczyło cały dochód na zakup wyposażenia świetlic i bibliotek żołnierskich w garnizonie⁵³. Tydzień Białego Krzyża w dniach 1-11 XI 1937 realizowany był pod hasłem *Przez oświatę i kulturę żołnierza do potęgi państwa*. Dnia 5 XI w auli Gimnazjum Kopernika Koło bydgoskie PBK zorganizowało koncert warszawskiej artystki operowej - Ireny Cywińskiej i bydgoskiego pianisty – Edmunda Röslera, – 8 XI w sali ćwiczeń „Dzieci Bydgoskich” odbyło się widowisko *Młodość – żołnierzowi* przygotowane przez młodzież zrzeszoną w Kołach Młodzieży PBK. Z kolei 11 XI zaprezentowano widowisko *Pomorze i Wielkopolska w pieśni i obrazach* w inscenizacji Marty Chmielarskiej⁵⁴. W ramach Tygodnia Białego Krzyża, 18 V 1938 roku, w ogrodzie Resursy Kupieckiej przy ul. Jagiellońskiej 11 miały miejsce popisy chórów żołnierskich garnizonu bydgoskiego⁵⁵. Wyróżnione w konkursie PBK chóry żołnierskie wystąpiły następnie przed mikrofonami Studia Bydgoskiej Rozgłośni⁵⁶.

W grudniu 1933 roku Koło bydgoskie PBK wraz z Bydgoskim Domem Towarowym zorganizowało tzw. *Wielką rewie mód*. Przybyłym do Be-De-Te przygrywała orkiestra 62 pułku piechoty⁵⁷.

Wraz ze wzrostem liczby członków PBK, jedną z imprez umożliwiających integrację wewnątrz Koła bydgoskiego były wieczorne spotkania towarzyskie o nazwie *czarna kawa*. Organizowano je w każdą pierwszą środę miesiąca w salonach Klubu Polskiego mieszczonego się przy ul. Gdańskiej. Spotkania miały na celu integrację miejscowej i napływowej inteligencji. Poza tytułową kawą, Koło proponowało koncerty kameralne, dancingi i brydż.

W czasie pierwszej *czarnej kawy*, 3 X 1934, wystąpił tercet smyczkowy: Felicja Krysiewiczowa (śpiew), Irena Stefanowa (fortepian) i Zdzisława Wojciechowska (wiolonczela)⁵⁸. W kolejnych spotkaniach udział wzięli artyści Teatru Miejskiego w Bydgoszczy, m.in. Hanka Libicka i Czesław Kalinowski. Dnia 5 XII 1934 roku miał miejsce także recital fortepianowy Julii Weynerowskiej.

⁵¹ „Dziennik Bydgoski”, nr 239, 18 X 1934.

⁵² J. Umiński, op. cit., s. 80.

⁵³ „Dziennik Bydgoski”, 21 XI 1935; D. Gładka, op. cit., s. 82.

⁵⁴ „Dziennik Bydgoski”, nr 257, 7 XI 1937.

⁵⁵ „Dziennik Bydgoski”, nr 112, 16 V 1939.

⁵⁶ „Dziennik Bydgoski”, nr 157, 13 VII 1938.

⁵⁷ „Dziennik Bydgoski”, nr 279 i 283, 1933.

⁵⁸ „Dziennik Bydgoski”, nr 232, 10 X 1934.

Koncert na rzecz PBK odbył się 12 XII 1934 roku w auli Miejskiego Gimnazjum Matematyczno-Przyrodniczego im. Mikołaja Kopernika. Wystąpili na nim znakomici wirtuozi: pianista – Wiktor Łabuński i skrzypaczka – Irena Dubiska, a 3 IV 1935 bydgoszczanie usłyszeli z kolei śpiewaków: Aleksandrę Garbowską i Borysa Błażewskiego⁵⁹.

Od 1933 roku Koło bydgoskie PBK organizowało także w sali malinowej hotelu *Pod Orłem* spotkania zatytułowane *five o'clock PBK*, na których można było wysłuchać orkiestr wojskowych bydgoskiego garnizonu.

Inną formą działalności kulturalnej PBK były odbywające się z udziałem orkiestr wojskowych i chórów w parku Kazimierza Wielkiego *Garden Party Białego Krzyża*⁶⁰.

Koło bydgoskie PBK organizowało również zabawy z okazji imprez sportowych, m. in. na zakończenie Mistrzostw Jeździeckich Pomorskiej Brygady Kawalerii. Na zakończenie sezonu myśliwskiego Hubertusa (10 X 1938) odbyła się zabawa kawaleryjska w karczmie *Pod Podkową*⁶¹.

Z uporem podkreślano, że działalność kulturalna, stanowiąca mimo wszystko wizytówkę Polskiego Białego Krzyża, nie jest jego głównym zakresem aktywności⁶². W okresach, gdy instruktorki Koła bydgoskiego poświęcały się bez reszty pracy statutowej, mieszkańcy Bydgoszczy nie kryli rozczarowania⁶³. Z całą pewnością PBK w Bydgoszczy zajmował ważne miejsce wśród organizacji kulturalno-oświatowych. Może o tym świadczyć także gwałtowny wzrost liczby członków organizacji z 500 osób w roku 1934 do 1518 w 1937⁶⁴.

⁵⁹ „Dziennik Bydgoski”, nr 79, 4 XI 1935.

⁶⁰ J. Umiński, op. cit., s. 90.

⁶¹ „Dziennik Bydgoski”, nr 213, 17 IX 1938; G. Jaskulski, op. cit., s. 72.

⁶² „Dziennik Bydgoski”, nr 71, 28 III 1934.

⁶³ „Dziennik Bydgoski”, nr 112, 17 V 1938.

⁶⁴ „Dziennik Bydgoski”, nr 236, 14 X 1938.